SÖYLENENİ KASTETMEMEK / KASTEDİLMEK İSTENENİ SÖYLEMEMEK

Ahmet Demirhan

Heidegger, "Fenomenoloji ve Teoloji" adlı makalesinde[1], aslında teolojinin sonundaki -loji ekinin de gösterdiği gibi, belirli bir **positum**'u olan, pozitif (pozitivist değil!) bir bilim olduğunu söyler. Bu şu demeye gelir: Nasıl ki biyoloji canlıları, antropoloji beşeri hayat koşullarını, zooloji hayvanları inceleyen bir **bilim** ise, aynı şekilde teoloji de belirli bir sahaya sahip, bu sahanın içinden kendi "-loji"si çerçevesinde konuşan bir **bilim**dir. Ancak, teolojinin belirli bir **positim**'u olan pozitif bir bilim olması ile örneğin zoolojinin pozitif bir bilim olması arasında, eğer bir fark varsa, bu fark, teolojinin nesnesinin inanca müteallik olmasından kaynaklanır. Bu, teolojinin hem *inancın bilimi* olmasını ve hem de bilimi olduğu *inançtan kaynaklanması* demektir. Ancak teolojinin **positum**'u, ne din tarihiyle, ne din psikolojisiyle ve ne de ister dini konu edinsin isterse de edinmesin, ama konusu itibarıyla dinle çakışsın, benzeri bir alanla örtüşen bir şey de değildir. Çünkü inanç, kendi kavramsallaştırmasını ve terminolojisini, başka bilimlerden ya da alanlardan almak durumunda değildir; kavramlarının ve terimlerinin, belki ve muhtemelen başka alanlarla örtüşen içerikleri olabilir. Ancak teolojiyi anlamlı kılan, onun inançtan neşet eden bir bilim olmasıdır.

Bu kısa ve aslında Heidegger'in vurgulamaya çalıştığı meseleye tam hakkını vermeyen, hatta onun bu görüşünün eleştiri hakkının saklı tutulması gere-

1 Heidegger'in bu makalesinin Türkçesi, İnsan Yayınları'ndan çıkan Heidegger ve Teoloji derlemesinde bulunmaktadır. 25. sayıda Ahmet Demirhan'ın "Heidegger ve Teoloji" yazısında yapılan yanlışlığı da bu vesile ile düzeltmiş olalım ve derlemenin İnsan Yayınları'ndan çıktığını bir kez daha vurgulayalım (tezkire).

ken alanlarını bile yansıtmayan özet, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aldığı bir karar üzerine Radikal'de Murat Belge ile Nuray Mert arasında yaşanan tartışmaya bir katkı mahiyeti taşımaya vesile olsun diye burada aktarıldı. Hemen kendi konumumu aktarma babında bir tespitle yola çıkmak istiyorum: Murat Belge'nin söylemek istedikleri şeylerle kastetmek istediği şeyler bir değil. Belge, söylediğini kastetmiyor ya da kastettiğini söylemek istemiyor. Bu tabii genel olarak Belge'ye özgü bir şey değil; Türkiye'de sol gelenekten gelenlerin özellikle "din" hususundaki tavırlarında her zaman görülen bir durum. (Liberal gelenek de benzeri bir tutum içinde; ama onun durumu biraz karışık: çünkü bu gelenek içinde hem soldan ve hem de muhafazakâr gelenekten gelenler var ve bu liberal kesimi kastedilmek istenenler ile söylenenler ilişkisi açısından daha da karmaşık bir hale, izlenmesi güç bir hale sokuyor.) Bu şu demek: Belge, tarihyazımı konusunda Marx'ın bir zamanlar "yeni" olan tarih görüşünün pratiğe getirdiği anlamın hakkının verilmesi gerektiğini **talep ediyor** ve "Bugün her iyi tarihçi, dünya görüşü Marksizm'le ilgili olmasa da, Marx'ın tarihyazımı pratiğine getirdiği teorik çerçevenin hakkını vermek zorundadır" diyor 25 Mayıs tarihli "Dinde Muhafazakarlık" başlıklı yazısında. Güzel de, bu talebin dayanağı ne? Örneğin, bir teolog, Belge'nin bu görüşünü ne kadar dikkate almak zorunda ki? Herhangi bir teolog, Hristiyan ya da Müslüman veya Musevi ya da eğer İbrahimi gelenek dışındaki dinlerde de bir teoloji olduğunu varsayarsak, bir Budist ya da Taoist teolog? Aynı şekilde ya bir **teologun talebi** ne olacak? İdeoloji diye çöpe mi atacağız? Mesela, ölüm hadisesi hakkında Marksist tarihyazımı bize ne söyleyebilir? Yalnızca ölümün birey ya da özne tarafından nasıl tecrübe edildiği açısından değil, ortada bir ölü varken ona nasıl davranmamız, onu nasıl uğurlamamız gerektiği konusunda? Kısacası, fenomenolojik bir mesele hakkında Marksist tarihyazımı bize ne sunabilir? Filanca toplumun filanca (temelinde ekonomik olan) gerekçeler nedeniyle ölüyü filan şekilde kaldırdıkları, ama falanca toplumun da falanca şekilde kaldırdıkları dışında? Diyelim ki bu filanca ve falanca şekillere ilişkin bazı bilgiler sundu, bu bilgileri nereden edinecektir? Öte yandan, peki ya "biz"im ölüyü nasıl uğurlamamız gerektiğin konusunda bize ne sunabilir Marksist tarihyazımı? Şu anda, ortada bir ölü olduğunu varsayarsak ve onu bir şekilde uğurlamak istersek, bu konuda bize ne telkin edebilir, ne tavsiyede bulunabilir ya da ne buyurabilir? Neden ölümü ve ölüyü uğurlamayı örnek verdiğim yazının devamından anlaşılacaktır.

Belge, 21 Mayıs 2002 tarihli "Dinde Güncel Meseleler" başlıklı yazısında, Türkiye'de kadınların da cenaze namazı saflarına katılarak cenaze namaz kılmaları konusundaki tartışmalarla ilgili olarak, "....bir cenaze töreninde namaz kılanların safına girerek bir tartışma başlatan hanımın belki de bu sürecin [yani, Diyanet'in geçtiğimiz günlerde yaptığı toplantıda kadınların da cuma ve cenaze namazına katılabilecekleri konusundaki görüşünün ortaya çıkması sürecinin, A.D.] gereğini topluma ilan eden kişi olduğu söyleniyor .... ki, bence

de akla yakın bir yorum" diyor. Burada o kadar karmaşık ve kullanılan kavramlar açısından o kadar muğlak bir durum var ki pirincin taşını ayıklamak istersek, bu kısa yazının sınırlarını çok zorlarız. Ama özellikle ikisi üzerinde duralım: "bir cenaze töreninde namaz kılanlar". Bu demek şimdi? Bu ifadeyi, herhangi bir -lojik bağlamında, imiyle, imleyeniyle, imleneniyle nereye oturtacağız? Buradaki -lojik ister teolojinin, ister ideolojinin isterse de başka bir -loji'nin olsun? Eğer bir kişi, ölen bir yakınına bir "tören" düzenlemek istiyorsa ve bunu dini (İslâmî) çerçevenin dışında düzenlemek istiyorsa, gitsin halkın arasında yaygın olan ölüm hadisesinin 7. gününde, 40. gününde ya da 50. gününde ("yedilik", "kırklık" gibi adlarla anılan) mevlüt ya da yasin okutma, taziyede bulunma gibi işlere yarayan toplantılarda (bunu da isterse "laikleştirerek") yapsın. Çünkü camide ölü için yapılan hadise, bir "tören" değil, "cenaze namazı kılınması" hadisesidir ki bu tamamıyla "inanç"a müteallik bir şeydir. Yani camide "tören" diye bir şey olamaz. Demek ki Belge kastetmek istediği şeyi söylemiyor.

Aynı alıntıda Belge "bence ... akla yatkın bir yorum" diyor. Buradan anlıyoruz ki Belge, dini (İslâmî) meselelerle de "akla" imtiyaz tanıyor. Ama hangi akıl? Ayrıca "yorum" dediği ne? Bu "yorum" Marxist tarihyazımının aklının yorumumu mu? Ayrıca tefsir de bir yorumdur ve tefsir, İslâm tarihi boyunca, muhafazakârıyla da gününü aşanıyla da hatta çok postmodernist bir ifadeyi kullanacak olursak, yapısökümcü (deconstructive) olanıyla da bir yığın örnekler vermiş bir **bilim** (kendi -lojiği var yani). Belge ardından "pseudo-fenomenolojik" bir "yorum"da bulunuyor ve "[Diyanet'in düzenlediği "Dinde Güncel Meseleler" gibi] bir konferansa yol açan sürecin o törende başlamış olması çok anlamlı. Bu çağda yaşayan bir kadın, kaybettiği yakınına, inandığı din çerçevesinde veda etmek, bir şey yapmak istiyor. Ama gelenek, onun için namaz kılan insanlarla (erkeklerle) bir arada durmasını engellemiş... Bu ihtiyaç son yıllarda, özellikle de bu gibi somut durumlarda yaşanan belirsizlikler sonucunda, gitgide büyüdü. Dolayısıyla söz konusu toplantının, fiilen hazırlanışının adımları ne olursa olsun, bu ihtiyacın doğurduğu bir girişim olarak yorumluyorum; yararlı olduğuna inanıyor ve arkasının geleceğini umuyorum". Oh ne güzel! "Dinin kamusal çehresi" denilen de bu olsa gerek! Burada da yine kastedilmek isteneni söylememe durumuyla karşı karşıyayız. Belge "ihtiyaç"tan bahsediyor; ihtiyaç, noksan olan, eksikliği çekilen bir şey demek. "Bu çağda yaşayan kadın, kaybettiği yakınına, inandığı din çerçevesinde veda etme" "ihtiyac"ı içinde ve bu "gelenek" tarafından engellenmiş! Gerçekten öyle mi acaba? Yoksa kadınların sadece camide düzenlenen cenaze namazında saf tutmaları mı "engellenmiş"? (Ki aslında böyle bir durum da yok. Kadınlar da bu tartışmadan önce, camilerde kendileri için ayrılmış yerlerde ya da erkeklerin saflarının arkasında saf tutarak cenaze namazı kılmışlardır; bu anlamda Diyanet'in yaptığı sadece kendi yetki sahaları içinde yer alan camilerde şimdiye kadar açıkca ilan etme-

dikleri bir şeyi "ilan" etmek olmuştur. Kadınlar, Diyanet'in bu "kararı" olmadan da, isterlerse üzerlerine farz olan vakit namazlarını da, farz olmayan cuma namazlarını da, cenaze namazlarını da, tıpkı teravih namazlarında olduğu gibi, camide cemaatle kılabilirlerdi. Diyanet, tıpkı varoluş nedeninin kendisinden talep ettiğini yaptığı başka meselelerde olduğu gibi, burada da "malumu ilam" etmiş ve bunu da bürokratik bir takım görüntülerin ardına sığınarak yapmıştır.) Ayrıca cenaze için yapılan (yukarıda verdiğimiz örnekler gibi) başka "tören"lerden biliyoruz ki kadınların yakınları için dini görevini ifa etme ihtiyacını engelleme gibi bir durum yok. Öyleyse, Belge'ye sormak lazım: kadınların cenaze namazı kılmaları bir ihtiyaç mı? Bir noksanlık mı? Ayrıca hangi -loji çerçevesinde bir noksanlık? Murat Belge, bu konuda ne tür "fetva" verebilir acaba? Yine kastetmek istediğini söylememezlik mi yapar dersiniz?

Belgenin "pseudo-fenomenolojik" bir ifadesi de "Farklı inançlarla yaşayanların yüz yüze gelmez olduğunu söyledim: yüz yüze geldikleri seyrek vesilelerden biridir cenaze. Öyle çok 'yüz yüze' gelindiği de söylenemez. Sık sık yazıldığı gibi, iki ayrı kalabalık gene kendi bildiklerine göre davranır. Ama bu koşullarda belirli bir 'yan yanalık' olduğu için, 'karşı karşıyalık' daha da belirgindir" şeklinde. İyi de cenazeler "farklı inançlarla yaşayanlar"ın bir araya geldikleri "seyrek vesileler"den biri mi olmalı gerçekten? Cenazede toplanan topluluk, biraraya gelmek için mi orada, yoksa bir ölüyü uğurlamak için mi? Toplum, insanların "kalabalık" olarak birarada bulunmalarını sağlayan başka "vesileler"e de sahip. Mesela düğünler, mesela çeşitli nedenlerle yapılan gayri resmi toplantılar, hatta sportif hadiseler. Bunlar da "yüz yüze", "yan yana", "karşı karşıya" her ne şekilde olunsa olsun işte, "farklı inançlarla yaşayanlar"ın biraraya geldiği yerler değil mi? Diyanet, bunlara da mı el atmalı? Demek istenilen bu mu? Bunlara da mı bir şekil, "kamusal bir çehre" kazandırmalı? Ayrıca Belge, **cenaze namazında** "yüz yüze", "yan yana", "karşı karşıya" gelmek derken neyi kastediyor? Cenaze namazında **saf safa** olunur çünkü.

Bu tür sorular ve örnekler çoğaltılabilir elbette. Aynı şekilde Belge'nin "İslâm ideolojisi" gibi garip ifadeleri de sorgulanabilir; muhafazakârlık, gelenek gibi kavramları da ne anlamda kullandığı araştırılabilir. Ya da "güncel meseleleri çözmek" için herkesin mal bulmuş Mağribi gibi saldırdığı Gazali/İbn-i Rüşt tartışmasına hangi ihtiyaçların ["noksanlık" anlamında; hem de postmodern teoride "arzu" (desire) bağlamında noksanlık (lack) anlamında] yol açtığı da uzun uzadıya tartışılabilir. Ama bu meseleyi teorik bir bağlama yerleştirmek olacaktır ki burada böyle bir amaç güdülmüyor. Sadece **sol ideolojinin** Türkiye'de dine bakışının bir örneği olarak Belge'nin, yine bu sol ideolojinin din karşısında sergilediği bir tutum olan söylediğini kastetmeme/kastedilmek isteneni de söylememe durumuna nasıl örnek teşkil ettiği gösterilmek isteniyor.

Peki bu söylediğini kastetmeme/kastedilmek isteneni de söylememe neyi içeriyor? Yukarıda köşeli parantez içerisinde tanımladığımız anlamıyla "ihtiyaç" açısından buna bir cevap verilebilir ve sol ideolojinin Jungçu anlamıyla "toplumsal bilinçdışı"nın nasıl bir "dinsel bilinçdışı"nı **arzuladığı** sorgulanabilir. **Sol ideoloji**, din konusunda söyler gibi yapmaktadır; çünkü "toplumun üstyapısı" olarak bile mevcut haliyle, Türkiye'de pratik olarak uygulanan dini arzulamamaktadır. Bu din hakkında söyledikleri ile toplumun "üstyapısı" olsa bile o dinin kendini pratikte yansıtış şekli arasında muazzam bir alımlanma ve arzulama farkı bulunmaktadır.

Kısacası solun din karşısındaki tutumu Diyanet'in tutumundan hiç farklı değil aslında: meseleye kendisini bulaştırmadan, ama mesele hakkında bir fikri de varmış gibi davranmak. Ama aslında Diyanet, bir şeyler söylerken kastettiğinin o söylediği şey olmadığını temelde bilmektedir. Oysa **sol ideoloji** hep aklında başka şeyler varmış, hep bir kastedilmeyen şey mevcutmuş gibi davranmaktadır. Yoksa cenaze namazına, cenaze töreni denmesini hangi mantıkla, hangi -loji'yle açıklayabiliriz ki?

Belge, 28 Şubat süreci ve "dinin politikleşmesi" gibi konuların, din konusundaki tartışmaları çok dar bir alana sıkıştırdığından bahsediyor. Haklı. 28 Mayıs tarihli "Özgür tartışma" başlıklı yazısında da Türkiye'nin kendine özgü koşullarının dini alanda da tartışmalara set vurduğundan bahsediyor. Bunda da haklı. Ama kendisi, bu dinî tartışmalara ne kadar "geniş" bir alan açıyor ki? İşte bu nedenle dinin ya da geleneğin gericiliği ya da tutuculuğu değil, **sol ideolojinin** bu tutumu, Türkiye'de sağlıklı bir laiklik uygulamasının da, hani olur ya, bir sekülerleşme gelişmesinin de yaşanmamasının en büyük nedenlerinden birisidir. Ölülerimizi nasıl uğurlayacağımız konusunda "Cenaze namazı"na "cenaze tören"i denmekle teoloji altedilemez; teolojinin altedilmesi, eğer isteniyorsa, önce teolojik düşünmeyi gerektirir.

Nietzche önce İsa gibi düşünmeseydi, Antichrist'i yazamazdı.